

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донбаська державна машинобудівна академія
Кафедра філософії та СПН

Теми семінарських занять
навчальної дисципліни
«Соціологія»

рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський)
спеціальність	052 політологія
назва освітньої програми	Політологія
статус	обов'язкова

Краматорськ
ДДМА
2019

Теми семінарських занять навчальної дисципліни «Соціологія» для підготовки фахівців за першим (бакалавр) рівнем вищої освіти, спеціальність 052 Політологія, освітня програма «Політологія».

Розробники:

_____ О.В.Шимко, канд. іст. наук, ст. викл.

Методичні вказівки до семінарських занять

Семінарські заняття — це самостійна творча робота студента по вивченню матеріалу теми під керівництвом викладача. Проводиться в формі вільної творчої дискусії, обговорення рефератів, доповідей.

Основною метою семінарського заняття є поширення та поглиблення теоретичних положень теми та формування навичок практичного застосування теоретичних положень теми, вміння практичного використання знань, принципів і методів соціології в своїй практичній діяльності.

Готуючись до семінарського заняття студент повинен:

- ознайомитись зі змістом плану семінару та переглянути конспект прослуханої лекції за даною темою;
- ознайомитись з рекомендованою літературою та прочитати відповідний розділ підручника або навчального посібника, опрацювати додаткову рекомендовану літературу. Робота з науковою книгою вимагає свідомого засвоєння прочитаного, а не механічного заучування. Для цього необхідно усвідомити зміст різних понять, спеціальних термінів, положень, що в свою чергу забезпечує термінологічну обізнаність студента та вироблення навичок логічного мислення;
- здійснити критичний аналіз викладеного матеріалу в опрацьованих джерелах з даної проблеми;
- скласти конспект опрацьованого матеріалу, де зазначити власну точку зору з даної проблеми;
- здійснити самоконтроль через відповідні питання з даної теми;
- скласти план відповіді на кожне питання плану заняття.

Виступаючи на семінарському занятті студент повинен:

- уникати технічного переказу матеріалу лекції або рекомендованої літератури;
- відповідаючи на питання, розглядати певні положення у розвитку, здійснювати порівняння різних підходів, концепцій в опрацьованій літературі;
- показати практичну значущість цих положень;
- інші студенти, присутні на семінарському занятті, повинні брати активну участь в обговоренні проблем, що розглядаються, а в разі неповного або недостатнього висвітлення матеріалу доповнювати відповідь, вступати в полеміку, використовуючи додаткові висновки, факти та цифрові дані.

Методичні рекомендації щодо підготовки рефератів і контрольних робіт, вимоги до їх виконання

У процесі засвоєння знань з дисципліни студент повинен уміти готувати реферати і виконувати контрольні роботи. Участь у названих формах самостійної роботи закладає у студента первинні навички самостійної дослідницької діяльності, набуття навичок пошуку, опрацювання відповідних джерел інформації.

Реферат — це скорочений виклад змісту первинного документа або його частини, з основними фактичними даними й висновками. Він починається з викладу сутності роботи і складається за таким планом: тема, предмет (об'єкт), характер і мета роботи. В рефераті слід показати ті особливості теми, які необхідні для розкриття мети і змісту роботи, методи проведення роботи. Виклад матеріалу в рефераті має бути коротким і точним. Середній обсяг реферату становить приблизно 15–20 друкованих аркушів формату А4.

Виконана реферативна робота повинна продемонструвати наявність навичок у студента щодо самостійного пошуку та опрацювання джерельної бази з обраної теми. З цією метою студент має знайти, ознайомитись і використати декілька наукових, навчальних і науково-методичних публікацій, в яких висвітлюються ті чи інші аспекти обраної теми.

До таких джерел належать, по-перше, наукові публікації, по-друге, навчальна література, по-третє, методично-довідкова література. У вступі автор аргументує вибір теми, вказує на її важливість, актуальність теми.

Основна частина реферативної роботи складається з відповідних розділів. Назва будь-якого розділу основної частини не повинна повторювати назву теми роботи. Висновки робляться щодо кожного з розділів основної частини, а також узагальнення і можливі шляхи розв'язання проблем, розглянутих в основній частині дослідження. Список використаних джерел включає бібліографічний опис усіх опрацьованих і використаних автором у цій роботі джерел інформації.

Написання **контрольної роботи** передбачає:

- вибір теми із запропонованого переліку;
- вивчення рекомендованої літератури та добір матеріалу;
- упорядкування літератури відповідно до пунктів плану;
- у вступній частині роботи слід обґрунтувати актуальність теми, чітко сформулювати мету роботи;
- у логічній послідовності висвітлити кожне з питань плану;
- робота завершується загальним висновком з теми роботи;
- до роботи додається список використаної літератури;
- обсяг роботи повинен становити до 15 сторінок формату А4.

Тема 1. Соціологія як наука (2 години).

Соціологія як наука про суспільство. Місце соціології в системі суспільствознавства, її зв'язок з іншими науками.

Об'єкт та предмет соціології. Поняття і категорії соціології. Категорія «соціальне» як центральна, ключова категорія соціологічної науки.

Структура соціологічного знання: общесоциологические теорії, спеціальні соціологічні теорії, конкретні соціологічні дослідження. Фундаментальні і прикладні дослідження.

Основні функції соціології: пізнавальна, практична, управлінська, регулятивна, прогностична, соціального планування, охоронна, світоглядна, ідеологічна, виховна.

Поняття соціологічної парадигми. Парадигма соціальних фактів. Парадигма розуміння. Парадигма соціального поведінки. Парадигма соціально-історичного детермінізму. Парадигма психологічного детермінізму.

Соціологія як галузь знань і навчальна дисципліна.

Соціально-культурні і наукові передумови виникнення соціології як науки.

О. Конт як засновник соціології. Позитивізм і специфіка порівняльно-історичного методу О. Конта. Органічна теорія суспільства Р. Спенсера. Соціал-дарвинистское, расово-антропологічний та географічне напрями в соціології.

Соціологія марксизму про економічні детермінанти історичного розвитку суспільства. Історія суспільства як процес зміни суспільно-економічних формацій. Роль класової боротьби і соціальних революцій в історичному процесі.

Концепція психології натовпу Р. Лебона і Р. Тарда. «Розуміюча соціологія» М Вебера. Його теорії соціальної дії, раціональної бюрократії й легітимності влади. Концепція «соціологізма» Е. Дюркгейма, поняття соціального факту. Ст. Парето і теорію «циркуляції еліт».

Західна соціологія у XX столітті. Інтегральна соціологія П. Сорокіна. Неопозитивізм (П. Лазарсфельд). Структурно-функціональний аналіз Т. Парсонса і Р. Мертона. Соціологія конфлікту (Р. Дарендорф, Л. Козер). Феноменологічна соціологія (А. Шюц, П. Бергер, Т. Лукманн). Символічний інтеракціонізм Дж.Мзс. Теорія соціального обміну Дж.Хоманса і П. Блау. Етнометодологія Е. Гидденса. Теорії технократії. Теорії індустріального, постіндустріального та інформаційного суспільства. Постмодерністські ідеї в соціології. П. Бурдьє про соціальний простір і культурний капітал.

Основні тенденції розвитку соціологічного знання на рубежі століть.

Соціологічна думка в Україні. Соціальні проблеми в творчості Р. Сковороди і Т. Шевченка. Соціологічні погляди Драгоманова М., Н.Зібера, С. Подолинського, І. Франка. Інституціоналізація української соціології. Внесок в розвиток української соціології М. Грушевського, Б. Кістяківського, В. Липинського, Ст.Винниченка та інших дослідників.

План

1. Соціологія як наука. Об'єкт і предмет соціології. Особливості та відмінні риси соціологічного підходу до розуміння суспільства.

2. Структура соціологічної системи знання. Органічний зв'язок конкретно-соціологічних досліджень з загальною та спеціальними соціологічними теоріями. Мікро- та мікросоціологія.

3. Основні пізнавальні задачі та функції соціології. Роль соціології у житті суспільства. Місце соціології в системі наук.

4. Протосоціологія. Об'єктивні передумови становлення соціології як науки. О.Конт – “батько” соціології.

5. Розвиток соціології в XIX–XX ст. Основні течії та напрями соціології. Становлення вітчизняної соціології.

Поняття до теми: соціологія, наука, суспільство, об'єкт науки, предмет науки, мікросоціологія, макросоціологія, дослідження, протосоціологія, Конт.

Питання для самоконтролю

1. Визначте об'єкт і предмет соціології.
2. Дайте характеристику поняття і категорії соціології.
3. Опишіть структуру соціології.
4. Охарактеризуйте функції соціології.
5. Напишіть реферативне повідомлення на тему: Огюст Конт як засновник соціології.
6. Визначте соціологічні погляди Еміля Дюркгейма.
7. Як ви розумієте поняття «Розуміюча соціологія» Макса Вебера».
8. Дискутуйте на тему «Соціологія марксизму».

Література

1. Дворецька Г. В. Соціологія: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. К.: КНЕУ, 2002. 472 с. С.4-85.
2. Жоль К. К. Соціологія: Навчальний посібник. К.: Либідь, 2005. 440 с. С. 47-95.
3. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко. К.: Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
4. Черниш Н.Й. Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою навчання., 5-те вид., пер. і доп. К.: Знання, 2009 468 с. С.18-45.
5. Соціологія: Підручник / За ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Харків, 1998. 624 с. С. 5-75.
6. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навчальний посібник / За ред. В. М. Пічі. К.: Каравела, 2002. 480 с.
7. Соціологія: Підручник / За ред. В. Г. Городяненка. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Академія, 2002. 560 с. С. 9-99.
8. Порій М. Ф. Соціологія: Підручник. К.: Кондор, 2009. 288 с. С. 43-67.

Тема 2. Суспільство. Основні компоненти суспільного життя (2 години).

Поняття суспільства. Суспільство як цілісна система. Надындивідуальний, надличностний характер суспільних взаємодій і відносин. Основні ознаки суспільства. Соціальна, економічна, політична і духовна підсистеми суспільства.

Суспільство як вид великих систем. Суспільство як динамічна система. Суспільство як інформаційна система. Суспільство як відкрита система.

Різноманіття класифікацій типів суспільства. Дописьменні та письмові суспільства. Прості і складні суспільства. Первісне, рабовласницьке, феодальне, капіталістичне, і комуністичне суспільства. Традиційні і сучасні суспільства. Доіндустріальне, індустріальне і

постіндустріальне суспільства. Основні ознаки постіндустріального суспільства. Сучасне суспільство як інформаційне суспільство.

Перехідний стан сучасного українського суспільства. Модернізаційні, трансформаційні процеси в Україні: напрями, суперечності, проблеми ефективності.

План

1. Сутність поняття "суспільство". Основні ознаки суспільства. Системний підхід до суспільства в соціології.
2. Основні типології суспільств.
3. Марксистська традиція, класифікація Ленські. Концепція доіндустріального, індустріального та постіндустріального суспільства. Концепції суспільства Ф. Тьонніса, Е. Дюркгейма, Н. Лумана та ін.
4. Соціальна дія та взаємодія. Класифікація соціальних дій за М. Вебером. Компоненти соціальної дії за Т. Парсонсом.
5. Соціальний конфлікт. Соціальні рухи та їх види

Поняття до теми: суспільство, системний підхід, марксизм, класифікація Ленські, доіндустріальне суспільство, постіндустріальне суспільство, індустріальне суспільство, соціальна дія, взаємодія, Вебер, соціальний конфлікт, соціальний рух.

Питання для самоконтролю

1. Дайте поняття і ознаки суспільства.
2. Охарактеризуйте типи суспільств.
3. Визначте ознаки постіндустріального суспільства.
4. Що таке системний підхід до суспільства в соціології?
5. Підготуйте доповідь про типи соціальних конфліктів.
6. Опишіть соціальну дію та взаємодію.
7. Прокоментуйте різницю у поглядах Вебера та Парсонса на соціальну дію.
8. Дайте детальну характеристику одній з концепцій суспільства.

Література

1. Дворецька Г. В. Соціологія: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. К.: КНЕУ, 2002. 472 с. С.121-140.
2. Жоль К. К. Соціологія: Навчальний посібник. К.: Либідь, 2005. 440 с. С.108-109
3. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В. І.Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко. К.: Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
4. Черниш Н.Й. Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою навчання., 5-те вид., пер. і доп. К.: Знання, 2009 468 с. С. 127-145.
5. Соціологія: Підручник / За ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Харків, 1998. 624 с. С. 136-245.
6. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навчальний посібник / За ред. В. М. Пічі. К.: Каравела, 2002. 480 с.
7. Порій М. Ф. Соціологія: Підручник. К.: Кондор, 2009. 288 с. С. 113-118.

Тема 3. Соціальна структура суспільства. Соціальна стратифікація (2 години).

Поняття соціальної структури суспільства, її основні елементи.

Поняття соціальної спільноти. Основні форми соціальних спільностей: соціальна група, квазігрупа, соціальна організація.

Поняття соціальної групи. Соціальна група як сполучна ланка між окремою людиною і суспільством в цілому. Класифікації соціальних груп. Малі, середні і великі групи. Первинні і вторинні групи. Формальні і неформальні групи. Інтерактивні та номінальні групи. Гетерогенні й гомогенні групи. Реальні та умовні групи. Референтна група.

Поняття квазігрупи, її відмінні риси. Основні види квазігруп: аудиторія, натовп, соціальні кола. Відмінні ознаки аудиторії. Загальні характеристики натовпу: сугестивність, анонімність, спонтанність, невразливість. Обумовлена, випадкова, експресивна і діюча натовп. поняття соціальних кіл. Різновиди соціальних кіл: контактні кола, професійні кола, дружні кола, статусні кола.

Поняття соціальної організації. Основні характеристики соціальної організації: мета, структура, управління. Формальні і неформальні організації.

Соціальна структура як вираз неоднорідності суспільства, його соціального розшарування. Соціально-класова, професійно-кваліфікаційна, соціально-етнічна, територіально-поселенська, соціально-демографічна підструктури соціальної структури суспільства.

Горизонтальний та вертикальний зрізи соціальної структури суспільства. Соціальна стратифікація як вертикальний зріз соціальної структури суспільства. Нерівність як основа соціальної стратифікації. Поняття страти в соціології. Стратифікаційна модель Уотсона. Основні параметри, що визначають становище людини в стратифікаційній системі.

Поняття соціальної мобільності. Типи соціальної мобільності (горизонтальна і вертикальна, добровільна і вимушена). Поняття маргінальності.

Соціально-класові утворення і поляризація суспільства в Україні. Основні канали і джерела формування середнього і вищого класів у сучасній Україні.

План

1. Соціальна структура суспільства та її основні елементи.
2. Соціальна спільнота, соціальна група, соціальний клас, верства, прошарок. Проблема “середнього класу” в сучасному суспільстві.
3. Явище маргінальності. Основні тенденції в соціально-класовій структурі сучасної України.
4. Поняття соціальної стратифікації. Джерела і фактори соціальної стратифікації. Стратифікаційні моделі соціальної нерівності.
5. Соціальний статус, його види, соціальна роль, рольовий набір, соціальний престиж.

Поняття до теми: соціальна структура, суспільство, стратифікація, соціальна група, соціальний клас, середній клас, маргінал, соціально-класова структура, нерівність, моделі нерівності, соціальна роль, соціальний престиж, соціальний статус, рольовий набір.

Питання для самоконтролю

1. Що таке соціальна структура суспільства.
2. Які основні елементи соціальної структури суспільства.
3. Підготуйте доповідь про середній клас у сучасній Україні.
4. Навіщо потрібен середній клас у суспільстві.
5. Чим соціальна група відрізняється від соціальної спільноти.
6. Назвіть основні ознаки соціального статусу.
7. Що таке соціальний престиж.
8. Охарактеризуйте явище маргінальності.

Література

1. Дворецька Г. В. Соціологія: Навч. посібник. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. К.: КНЕУ, 2002. 472 с. С. 145-170.
2. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко. К.: Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
3. Черниш Н.Й. Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою навчання., 5-те вид., пер. і доп. – К.: Знання, 2009 468 с. С. 243-248.
4. Соціологія: Підручник / За ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Харків, 1998. 624 с. С.209-233.
5. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навчальний посібник / За ред. В. М. Пічі. К.: Каравела, 2002. 480 с.
6. Соціологія: Підручник / За ред. В. Г. Городяненка. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Академія, 2002. 560 с. С.129-140.
7. Порій М. Ф. Соціологія: Підручник. К.: Кондор, 2009. 288 с. С. 82-90.

Тема 4. Соціологія культури (2 години).

Соціологічне розуміння культури. Особливе, ключове значення культури у розвитку і функціонуванні суспільства. Соціальне спадщина як синтез нематеріальної та матеріальної культур. Матеріальна культура як результат нематеріальної культури.

Культурні універсали і різноманіття культур. Основні елементи культури: цінності, мову, символи, переконання, вірування, знання, традиції, ритуали, соціальні норми.

Основні функції культури: человекотворческая, гносеологічна, інформаційна, комунікативна, ціннісно-орієнтаційна, нормативно-регулююча, інтегруюче-дезінтегруюча. Основні закономірності розвитку культури.

Горизонтальна і вертикальна типології культури. Горизонтальна типологія: цивілізаційні, регіональні, національні, групові та сімейні типи культури. Вертикальна типологія: домінуюча культура, субкультура, контркультура.

Взаємодія культур. Етноцентризм і культурний релятивізм. Культурна аномія.

Соціокультурна динаміка сучасного українського суспільства: проблеми діалогу культур.

План

1. Поняття культури та її визначення. Основні сфери прояву людської культури. Соціальні функції культури. Основні елементи культури.
2. Основні рівні культури: культурні епохи, національні культури, регіональні культури, класові культури, культури різних психологічних типів окремих людей
3. Основні форми культури: загальнолюдська культура, суперкультура, субкультура, контркультура, девіантна культура, етнокультура, культура особистості.
4. Народна, висока та масова культура. Матеріальна та духовна культура.
5. Критерії прогресу людської культури в цілому. Динаміка культури у сучасному світі.

Поняття до теми: культура, , елементи культури, культурні епохи, суперкультура, субкультура, регіональна культура, національна культура, психологічний тип, девіантність, контркультура, етнокультурна, культура особистості, народна, висока, масова культура, матеріальна, духовна культура, прогрес, динаміка.

Питання для самоконтролю

1. Дайте поняття культури.
2. У яких сферах найяскравіше проявляється культура.
3. Які функції виконує культура
4. Опишіть основні рівні культури
5. Охарактеризуйте основні форми культури.
6. Як проявляється девіантна культура у сучасній Україні.
7. Які критерії прогресу людської культури ви вважаєте головними.
8. Яка динаміка культури у сучасному світі.

Література

1. Дворецька Г. В. Соціологія: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. К.: КНЕУ, 2002. 472 с. С.213-237.
2. Жоль К. К. Соціологія: Навчальний посібник. К.: Либідь, 2005. 440 с. С.222-297.
3. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В. І.Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко. К.: Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
4. Черниш Н.Й. Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою навчання., 5-те вид., пер. і доп. К.: Знання, 2009 468 с. С. 248-303.
5. Соціологія: Підручник / За ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Харків, 1998. 624 с. С. 418-450.
6. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навчальний посібник / За ред. В. М. Пічі. К.: Каравела, 2002. 480 с.
7. Соціологія: Підручник / За ред. В .Г. Городяненка. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Академія, 2002. 560 с. С. 204-215.
8. Порій М. Ф. Соціологія: Підручник. К.: Кондор, 2009. 288 с. С. 151-160.

Тема 5. Соціологія особистості (2 години).

Поняття особистості в соціології. Співвідношення понять людина, індивід, індивідуальність та особистість. Найбільш значущі соціальні якості особистості. Різноманіття типологій особистості. Модальний і базисний типи особистості.

Поняття соціальної ролі. Рольові очікування і рольова поведінка. Рольовий набір особистості. Рольова ідентифікація. Рольові конфлікти та шляхи їх подолання.

Соціологічні дослідження ролі особистісного фактора в соціальних, політичних та економічних реформах сучасного українського суспільства.

План

1. Предмет дослідження соціології особистості. Ключові поняття і категорії соціології особистості: людина, індивід, особистість, індивідуальність.

2. Людина як біосоціальна система. Основні соціальні якості особистості. Суб'єктивні детермінанти соціальної поведінки особистості.

3. Поняття соціалізації особистості. Соціалізація і виховання. Суспільні функції соціалізації. Основні фактори та механізми соціалізації

4. Агенти соціалізації. Ресоціалізація. Етапи соціалізації. Роль сім'ї в ранній соціалізації. Особливості соціалізації дорослих.

5. Теорії розвитку особистості (Ч.-Х.Кулі, Ж.Піаже, Д.Г.Мід, З.Фрейд, Е. Берн, Л.Кольберг та ін.).

Поняття до теми: особистість, людина, індивід, особистість, індивідуальність, якості людини, соціалізація, виховання, рівні соціалізації, ре соціалізація, агенти соціалізації, етапи соціалізації, розвиток особистості.

Питання для самоконтролю

1. Що виступає предметом дослідження соціології особистості.
2. Опишіть ключові поняття і категорії соціології особистості.
3. Які ознаки людини як біосоціальної істоти.
4. Перелічіть основні соціальні якості особистості.
5. У чому різниця та спільні риси соціалізації та виховання.
6. Які функції у суспільстві виконує соціалізація.
7. Доведіть, у чому полягає роль родини у соціалізації.
8. Підготуйте доповідь про одну з теорій розвитку особистості.

Література

1. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко. К.: Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
2. Черниш Н.Й. Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою навчання., 5-те вид., пер. і доп. К.: Знання, 2009 468 с. С. 170-190.
3. Соціологія: Підручник / За ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача. 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Харків, 1998. 624 с. С. 234-270.
4. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навчальний посібник / За ред. В. М. Пічі. К.: Каравела, 2002. 480 с.

5. Соціологія: Підручник / За ред. В .Г. Городяненка. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Академія, 2002. 560 с. С. 189-203.
6. Порій М. Ф. Соціологія: Підручник. К.: Кондор, 2009. 288 с. С. 69-81.

Тема 6. Соціологія девіантної поведінки (2 години).

Процес соціалізації особистості. Основні види соціалізації: первинна та вторинна. Періоди і стадії соціалізації. Агенти соціалізації. Основні форми соціалізації: адаптація та інтеграція. Формування особистості як безпосередня функція соціалізації. Девіантна поведінка як прояв недоліків соціалізації. Відносність девіантності у часі і просторі.

Поняття соціального статусу. «Статусний набір» особистості. Інтегральний статус. Запропоновані і досягаються статуси. Статусний конфлікт. Співвідношення понять соціальний статус й особистий статус людини.

План

1. Поняття конформізму і девіантної поведінки.
2. Соціальна норма і відхилення від неї. Норми-правила та норми-очікування. Основні види соціальних відхилень. Основні компоненти девіації.
3. Теорії, котрі пояснюють причини відхилень: теорії фізичних типів (У. Шелдон, Ч. Ломброзо), психоаналітичні теорії, соціологічні, культурологічні теорії, теорія навішування ярликів, теорія конфлікту та ін.
4. Поняття соціального контролю. Соціальний контроль як механізм соціальної регуляції поведінки людей. Система соціального контролю, її структура та види.
5. Три основні інструменти соціального контролю (за Т.Парсонсом). Концепція соціального контролю П. Бергера.

Поняття до теми: конформізм, девіантна поведінка, соціальна норма, соціальне відхилення, норми-правила, норми-очікування, соціальне відхилення, фізичний тип, психоаналітична теорія, соціологічна, культурологічна теорія, теорія навішування ярликів, теорія конфлікту, соціальний контроль, соціальна регуляція, поведінка.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте поняття конформізму та девіації.
2. Які основні прояви девіантної поведінки.
3. Як проявляються відхилення від соціальної норми.
4. Опишіть основні види соціальних відхилень.
5. Дайте поняття соціального контролю.
6. Визначте систему соціального контролю.
7. Назвіть основні інструменти соціального контролю.
8. Підготуйте доповідь про концепцію соціального контролю П. Бергера.

Література

1. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко. К.: Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
2. Соціологія: Підручник / За ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Харків, 1998. 624 с. С.310-320, 509-528.
3. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навчальний посібник / За ред. В. М. Пічі. К.: Каравела, 2002. 480 с. С. 266-278.
4. Порій М. Ф. Соціологія: Підручник. К.: Кондор, 2009. 288 с. С. 102-107

Тема 7. Соціальні спільноти (2 години).

Поняття соціальної спільноти. Широке і вузьке значення поняття. Соціальні спільноти як регулятори соціальних відносин. Основне призначення соціальних спільнот. Основні (фундаментальні) і неосновні соціальні спільноти. Фундаментальні спільноти суспільства: інститут сім'ї і шлюбу, політичні інститути, економічні інститути, інститути освіти, інститут релігії. Формальні і неформальні спільноти.

Процес інституціоналізації, його етапи. Ознаки, показники та суперечності процесу інституціоналізації. Деінституціоналізація.

Основні ознаки соціальних спільнот: система статусів і ролей, установки і взірці поведінки, символічні культурні ознаки, утилітарні культурні риси, усний і письмовий кодекси, ідеологія.

Основні функції соціальних спільнот: регулятивна, інтегративна, транслює, комунікативна, функція закріплення та відтворення суспільних відносин. Явні та латентні функції соціальних спільнот. Умови ефективного функціонування соціальних спільнот.

Особливості функціонування соціальних спільнот в умовах модернізації українського суспільства. Основні тенденції їх подальшого розвитку.

План

1. Поняття соціальної групи. Структура групи. Типології соціальних груп. Великі та малі групи, їх характерні особливості
2. Вивчення згуртованості малої групи (соціометричний метод Дж. Морено). Первинні та вторинні групи (Ч.Кулі). Роль первинних груп в соціальному житті.
3. Формальні та неформальні групи. Референтні групи (Г. Хаймен). Теорія групової динаміки. Соціальна група і особа.
4. Організація як соціальне явище в суспільстві. Організація як процес і як соціальна група. Типологія організації. Основні тенденції в організації.
5. Бюрократія. М. Вебер про бюрократію.

Поняття до теми: соціальна група, великі групи, малі соціальні групи, соціометричний метод, первинні групи, вторинні групи, соціальне життя, формальні групи, неформальні групи, референтні групи, групова динаміка, організація, бюрократія.

Питання для самоконтролю

1. Дайте поняття соціальної групи.
2. Опишіть типології соціальних груп.
3. Підготуйте доповідь про соціометричний метод Дж. Морено.
4. У чому полягає роль первинних груп у соціальному житті.
5. Який взаємозв'язок між соціальною групою та особою.
6. Охарактеризуйте соціальну організацію.
7. Наведіть типи соціальних організацій.
8. Що М. Вебер говорив про бюрократію.

Література

1. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко. К.: Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
2. Соціологія: Підручник / За ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Харків, 1998. 624 с. С. 178-208.
3. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навчальний посібник / За ред. В. М. Пічі. К.: Каравела, 2002. 480 с.
4. Соціологія: Підручник / За ред. В. Г. Городяненка. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Академія, 2002. 560 с. С.141-150.
5. Порій М. Ф. Соціологія: Підручник. К.: Кондор, 2009. 288 с. С.117-121.

Тема 8. Гендерна соціологія і та соціологія сім'ї (4 години).

Співвідношення понять сім'я і шлюб. Сім'я як соціальний інститут та мала група. Основна роль сім'ї як посередника між індивідом і суспільством.

Типи і форми шлюбу. Ендогамія і екзогамія. Моногамія та полігамія. Нерівний шлюб і покупний шлюб.

Типи і форми сім'ї. Нуклеарні і розширені сім'ї. Бездітні, однокітні і багатодітні сім'ї. Традиційні, нетрадиційні і егалітарні сім'ї.

Основні функції сім'ї: сексуального регулювання, репродуктивна, соціалізації, емоційного задоволення, статусна, захисна, економічна.

Тенденції розвитку сімейно-шлюбних відносин. Напруга, конфлікти в сім'ї, шляхи їх подолання. Основні причини розлучень. Соціальні наслідки розлучень. Розлучення як символ свободи особистості.

Основні тенденції розвитку сімейно-шлюбних відносин в сучасній Україні.

План

1. Соціологія про специфіку соціальних функцій статі. Основні компоненти статевої самосвідомості.
2. Проблема рівності жінок і чоловіків. Соціальне становище жінки в суспільстві.
3. Сім'я як соціальний інститут і мала соціальна група. Специфіка соціологічного вивчення сім'ї. Визначення понять "шлюб" та "сім'я".

4. Основні форми сім'ї та різновиди шлюбу.
5. Основні категорії соціології сім'ї: умови життя, структура сім'ї, образ життя сім'ї, етапи життєвого циклу сім'ї, успішність шлюбно-сімейних відносин.
6. Характерні ознаки сучасної сім'ї, її структура та типи.
7. Соціальні та індивідуальні функції сім'ї. Тенденції у розвитку сучасної сім'ї.
8. Різновиди сімей у різних країнах світу.
9. Гендерна політика в Україні.
10. Теорії статі та їх оцінка.

Поняття до теми: гендер, сім'я, шлюб, чоловік, жінка, стать, самосвідомість, умови життя, структура сім'ї, образ життя сім'ї, етапи життєвого циклу сім'ї, успішність шлюбно-сімейних відносин, функції сім'ї, гендерна політика, теорії статі.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягають функції статі.
2. Назвіть основні компоненти статевої самосвідомості.
3. Визначте проблеми рівності чоловіків та жінок у сучасному світі.
4. Яке соціальне становище жінки у суспільстві.
5. Які основні форми сім'ї та різновиди шлюбу.
6. Дайте визначення понять "шлюб" та "сім'я".
7. Які різновиди сімей у різних країнах світу.
8. Підготуйте доповідь про теорії статі та їх оцінку.

Література

1. Дворецька Г. В. Соціологія: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. К.: КНЕУ, 2002. 472 с. С. 272-285.
2. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко. К.: Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
3. Черниш Н.Й. Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою навчання., 5-те вид., пер. і доп. К.: Знання, 2009 468 с. С. 191-210.
4. Соціологія: Підручник / За ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Харків, 1998. 624 с. С. 558-577.
5. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навчальний посібник / За ред. В. М. Пічі. К.: Каравела, 2002. 480 с.
6. Соціологія: Підручник / За ред. В. Г. Городяненка. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Академія, 2002. 560 с. С. 442-460.
7. Порій М. Ф. Соціологія: Підручник. К.: Кондор, 2009. 288 с. С. 161-168.

Тема 9. Соціологія конфлікту (2 години).

Становлення сучасної конфліктології. Поняття соціального конфлікту. Неминучість конфліктів в суспільстві. Конфліктна ситуація. Об'єкт конфлікту і коло учасників конфлікту.

Різноманіття класифікацій конфліктів. Справжній, випадковий, зміщений, невірний приписаний, прихований і помилковий конфлікти.

Витоки виникнення соціальних конфліктів. Поняття фрустрації. Основні причини соціальних конфліктів Динаміка розвитку конфлікту. Основні стадії протікання конфлікту: предконфликтная, безпосередньо конфлікт, розв'язання конфлікту.

Варіанти вирішення конфлікту. Повне і часткове вирішення конфлікту. Умови успішного вирішення конфлікту. Основні методи вирішення соціальних конфліктів.

Позитивні функції конфліктів: функція розрядки соціальної напруженості, функція стимулятора і рушійної сили соціальних змін, функція збереження соціальної рівноваги, комунікативна функція. Негативні наслідки соціальних конфліктів.

Основні соціальні конфлікти в сучасному українському суспільстві та шляхи їх подолання.

План

1. Поняття конфлікту, елементи конфліктної ситуації, класифікація конфліктів.
2. Витоки та причини конфліктів, динаміка розвитку конфліктів.
3. Функції конфліктів у суспільстві, їх позитивні та негативні риси.
4. Політичні конфлікти у сучасному світі.
5. Соціальні та культурні конфлікти 21 століття.

Поняття до теми: конфлікт, конфліктна ситуація, витоки конфліктів, причини конфлікту, динаміка конфлікту, політичний конфлікт, соціальний конфлікт, культурний конфлікт.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття соціального конфлікту.
2. Перелічіть елементи конфліктної ситуації.
3. Назвіть класифікація конфліктів.
4. Охарактеризуйте функції конфліктів у суспільстві.
5. Опишіть позитивні та негативні риси конфліктів.
6. Підготуйте доповідь про політичні конфлікти у сучасному світі.
7. У чому специфіка соціальних конфліктів.
8. Опишіть найбільш значущі культурні конфлікти 21 століття.

Література

1. Дворецька Г. В. Соціологія: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. К.: КНЕУ, 2002. 472 с. С. 203-210.
2. Жоль К. К. Соціологія: Навчальний посібник. К.: Либідь, 2005. 440 с. С. 306-323.
3. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко. К.: Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
4. Соціологія: Підручник / За ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Харків, 1998. 624 с. С. 509-525.
5. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навчальний посібник / За ред. В. М. Пічі. К.: Каравела, 2002. 480 с.
6. Соціологія: Підручник / За ред. В. Г. Городяненка. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Академія, 2002. 560 с. С. 318-339.

Тема 10. Соціологія громадської думки (2 години).

Поняття громадської думки. Об'єкт, суб'єкт та виразник громадської думки. Інтегративний характер громадської думки. Зміст громадської думки. Форми вираження громадської думки. Прояви громадської думки.

Основні функції громадської думки: експресивна, консультативна, директивна, оцінна, аналітична, конструктивна, регулятивно-виховна.

Фактори, що детермінують появу і функціонування громадської думки: соціальні інтереси людей, момент дискусійності, рівень компетентності. Основні етапи формування громадської думки.

Вивчення громадської думки. Основні джерела інформації про громадську думку. Якісні характеристики громадської думки: спрямованість, інтенсивність, інтеграція. Методи вивчення громадської думки. «Пятимерный план» Геллапа як найбільш фундаментальне засіб вивчення громадської думки. Маніпулювання громадською думкою, основні прийоми.

Дослідження громадської думки в Україні: проблеми і перспективи розвитку.

План

1. Поняття громадської думки, її функції, походження питання.
2. Формування громадської думки, фактори, які впливають на цей процес, підходи до вивчення громадської думки.
3. Маніпулювання громадською думкою.
4. Громадянське суспільство.
5. Вплив громадянської думки на політичні та історичні події у 20-21 ст.

Поняття до теми: громадська думка, фактори громадської думки, маніпулювання, громадянське суспільство, засоби масової інформації.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття громадської думки.
2. Назвіть її функції
3. Підготуйте доповідь про походження громадської думки.
4. Як проходить формування громадської думки.
5. Перелічіть підходи до вивчення громадської думки.
6. Що таке маніпулювання громадською думкою.
7. Опишіть, що таке громадянське суспільство.
8. Проаналізуйте вплив громадянської думки на політичні та історичні події у 20-21 ст.

Література

1. Дворецька Г. В. Соціологія: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. К.: КНЕУ, 2002. 472 с. С. 203-210.

2. Жоль К. К. Соціологія: Навчальний посібник. К.: Либідь, 2005. 440 с. С. 324-331.
3. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко. К.: Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
4. Соціологія: Підручник / За ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Харків, 1998. 624 с. С. 392-410.
5. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навчальний посібник / За ред. В. М. Пічі. К.: Каравела, 2002. 480 с.
6. Соціологія: Підручник / За ред. В. Г. Городяненка. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Академія, 2002. 560 с. С. 291-303.

Тема 11. Економічна соціологія та соціологія праці (2 години).

Поняття соціальної економіки. Основні чинники економічної соціології (економічні, політичні, культурні та ін)

Масштаби соціальних змін: загальноцивілізаційні, макросоціальні, мікросоціальні. Види соціальних змін. Відкриття, винахід, дифузія. Опір соціальним змінам. Сумісність інновацій з існуючою культурою. Соціальний ефект інновацій. Основні форми соціальних ефектів інновацій: дисперсія, похідні ефекти, конвергенція.

Поняття соціальних процесів. Основні види соціальних процесів: кооперація, конкуренція, пристосування, конфлікт, асиміляція, амальгамація. Соціальні процеси, які проявляються в групах: підтримка границь і систематичні зв'язки.

Основні соціальні процеси в сучасній Україні.

План

1. Суть і зміст економічної соціології. Основні проблеми, поняття і принципи економічної соціології.
2. Типи економічних систем.
3. Соціальний зміст економічної діяльності. Конфлікти в економічній сфері. Соціологія підприємницької діяльності.
4. Соціологія споживання.
5. Праця як соціологічна категорія. Основні суспільні функції праці. Соціальні процеси у сфері праці.

Поняття до теми: економічна соціологія, соціологія праці, типи економічних систем, економічна діяльність, економічний конфлікт, соціологія підприємницької діяльності, праця, соціологія споживання.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть суть і зміст економічної соціології.
2. Перелічіть основні проблеми, поняття і принципи економічної соціології.
3. Назвіть типи економічних систем.
4. Що таке соціологія споживання
5. Праця як соціологічна категорія.

6. Які основні суспільні функції праці
7. Які соціальні процеси відбуваються у сфері праці.
8. У чому полягає соціальний зміст економічної діяльності.

Література

1. Дворецька Г. В. Соціологія: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. К.: КНЕУ, 2002. 472 с. С. 290-319.
2. Жоль К. К. Соціологія: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2005. 440 с. С. 344-375.
3. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко. К.: Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
4. Соціологія: Підручник / За ред. Н. П. Осипової. К.: Юрінком Інтер, 2003. 336 с. С. 350-376.
5. Соціологія: Підручник / За ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Харків, 1998. 624 с. С. 371-390.
6. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навчальний посібник / За ред. В. М. Пічі. К.: Каравела, 2002. 480 с.
7. Соціологія: Підручник / За ред. В. Г. Городяненка. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Академія, 2002. 560 с. –С. 240-260.
8. Порій М. Ф. Соціологія: Підручник. – К.: Кондор, 2009. 288 с. С. 90-100.

Тема 12. Конкретні соціологічні дослідження (2 години).

Поняття соціологічного дослідження. Типи соціологічних досліджень. Теоретичні та практичні дослідження. Пілотажне, описове і аналітичне дослідження. Разові та повторні дослідження. Соціологічний моніторинг. Етапи соціологічного дослідження. Основні вимоги і правила проведення соціологічних досліджень.

Програма соціологічного дослідження. Методологічна і методична частини програми дослідження. Поняття генеральної та вибіркової сукупності. Основні методи вибірки. Структура, обсяг та репрезентативність вибірки.

План

1. Суть конкретно-соціологічних досліджень. Методологія, методика, методи, організація, техніка і процедура соціологічних досліджень.
2. Типи досліджень. Основні етапи дослідження.
3. Функції емпіричного соціологічного дослідження. Інформація в системі управління.
4. Програма соціологічного дослідження - основний науково-методичний документ. Структура програми соціологічного дослідження: теоретико-методологічна частина та методико-процедурний розділ програми. Загальні вимоги до програми.
5. Основні поняття вибіркового методу. Генеральна та вибірка сукупність. Одиниці аналізу та одиниці відбору. Основа вибірки. Проблема репрезентативності.
6. Поняття вимірювання в соціології. Кількісні та якісні характеристики соціальних об'єктів. Вимірювання та шкалування.

Поняття до теми: соціологічне дослідження, методологія, методика дослідження, процедура дослідження, емпіричне дослідження, інформація, програма соціологічного дослідження, генеральна та вибіркова сукупність, вибірка, репрезентативність, вимірювання, шкалування, одиниця відбору.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає суть конкретно-соціологічних досліджень.
2. Перелічіть типи досліджень.
3. Назвіть основні етапи дослідження.
4. Складіть програму соціологічного дослідження.
5. Охарактеризуйте загальні вимоги до програми.
6. Що таке генеральна та вибіркова сукупність
7. Поняття вимірювання в соціології.
8. Визначте кількісні та якісні характеристики соціальних об'єктів

Література

1. Дворецька Г. В. Соціологія: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. К.: КНЕУ, 2002. 472 с. С. 347-373.
2. Жоль К. К. Соціологія: Навчальний посібник. К.: Либідь, 2005. 440 с. С. 374-410.
3. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко. К.: Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
4. Соціологія: Підручник / За ред. Н. П. Осипової. К.: Юрінком Інтер, 2003. 336 с. С. 394-409.
5. Соціологія: Підручник / За ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Харків, 1998. 624 с. С.578-585.
6. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навчальний посібник / За ред. В. М. Пічі. К.: Каравела, 2002. 480 с.
7. Соціологія: Підручник / За ред. В. Г. Городяненка. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Академія, 2002. 560 с. С. 464-485.
8. Порій М. Ф. Соціологія: Підручник. К.: Кондор, 2009. 288 с. С. 187-207.

Тема 13. Основні методи збору соціологічної інформації (4 години).

Методи збору соціологічної інформації. Аналіз документів. Поняття документа в соціології. Класифікації документів. Методи аналізу документів: традиційний, формалізований (контент-аналіз).

Метод соціологічного опитування. Поняття соціологічного опитування. Типологія опитувань. Анкетування та інтерв'ю як основні види опитувань. Поняття анкети, її структура і правила складання. Типологія питань в анкеті. Поняття інтерв'ю, його специфіка, процедура і сфера застосування. Основні вимоги до інтерв'юера. Типи інтерв'ю. Переваги і недоліки методу соціологічного опитування.

Метод спостереження. Поняття спостереження в соціології. Процедура соціологічного спостереження та його види. Переваги і недоліки методу спостереження.

Метод експерименту. Поняття експерименту, його структура, типи та етапи проведення. Сильні і слабкі сторони методу експерименту.

План

1. Класифікація і характеристика основних методів збору соціологічної інформації.
2. Пізнавально-дослідницькі можливості методу опитування та його обмеження. Різновиди опитувань.
3. Анкетування, його особливості, переваги і недоліки. Соціологічна анкета, її структура. Основні принципи і вимоги до побудови анкети.
4. Класифікація інтерв'ю. Ефект інтерв'юера. Ситуація інтерв'ю та її вплив на достовірність та надійність інформації.
5. Телефонне опитування, його специфіка. Основні вимоги до телефонного інтерв'ю.
6. Експертне опитування та його сутність. Методи відбору та опитування експертів. Фокус-групи та їх використання у соціології.
7. Місце аналізу документів серед інших методів збору інформації. Поняття документу, класифікація документів. Методи аналізу документів: традиційний (якісний) та контент-аналіз (кількісний метод) документів.
8. Особливості соціологічного спостереження, його переваги і недоліки. Місце методу спостереження серед інших методів. Види спостережень.
9. Використання експерименту в соціологічних дослідженнях. Можливості експерименту та межі його застосування. Логічна структура експерименту. Види експериментів.
10. Загальна характеристика соціометричного методу як способу виміру і аналізу міжособистих відносин в малій соціальній групі. Можливості та обмеження методу. Призначення соціометричної процедури.

Поняття до теми: соціологічна інформація, інтерв'ю, метод збору інформацію, експерт, фокус-група, телефонне опитування, анкетування, експертне опитування, аналіз документів, документ, соціологічне спостереження, контент-аналіз, експеримент, соціометричний метод, соціальна група.

Питання для самоконтролю

1. Дайте загальне поняття, що таке класифікація і характеристика основних методів збору соціологічної інформації.
2. Які є різновиди опитувань.
3. Що таке анкетування, його особливості, переваги і недоліки.
4. Назвіть основні принципи і вимоги до побудови анкети.
5. Підготуйте доповідь про телефонне опитування, його специфіку.
6. Охарактеризуйте фокус-групи та їх використання у соціології.
7. Яке місце аналізу документів серед інших методів збору інформації.
8. Назвіть особливості соціологічного спостереження, його переваги і недоліки.
9. Використання експерименту в соціологічних дослідженнях.
10. Опишіть види експериментів.

Література

1. Дворецька Г. В. Соціологія: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. К.: КНЕУ, 2002. 472 с. С. 374-428.
2. Жоль К. К. Соціологія: Навчальний посібник. К.: Либідь, 2005. 440 с. С. 413-439.
3. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко. К.: Укр. центр духовної культури, 1998. – 736 с.
4. Соціологія: Підручник / За ред. Н. П. Осипової. К.: Юрінком Інтер, 2003. 336 с. С.411-430.
5. Соціологія: Підручник / За ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Харків, 1998. 624 с. С. 586-597.
6. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навчальний посібник / За ред. В. М. Пічі. К.: Каравела, 2002. 480 с.
7. Соціологія: Підручник / За ред. В. Г. Городяненка. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Академія, 2002. 560 с. С. 486-530.
8. Порій М. Ф. Соціологія: Підручник. К.: Кондор, 2009. 288 с. С.209-250.